

Daniel Sanchis. *Dolor*, 2008. Collage, 22 x 30 cm.

QUÈ FER SI ARRIBA EL CAS

PLANIFICADORS, PAMFLETS I PROPAGANDA EN L'EDAT DE LA BOMBA H

Melissa Smith

What To Do If It Happens: Planners, pamphlets and propaganda in the age of the H-bomb.

In 1955, a committee of experts predicted that an H-bomb attack on Britain would have the most devastating effects. Despite this, the pamphlets made available to the public offered advice that now seems absurd, like washing radioactive dust off with soap and water. The British civil defence programmes at that time were not only the result of expert advice, but also political, military and economic pressure, which were often in conflict with each other.

Al novembre de 1952, els Estats Units van provar una nova arma que tindria funestes conseqüències en la natura de qualsevol guerra mundial futura: la bomba d'hidrogen o bomba H, mil vegades més potent que les bombes atòmiques que havien destruït Hiroshima i Nagasaki el 1945. Els estratègics britànics ben aviat van adonar-se del progrés tan aterrador que això significava: una guerra lliurada amb bombes d'hidrogen seria més devastadora que cap altra que mai s'haguera imaginat i pitjor que qualsevol cosa que fins llavors s'haguera planejat.

A finals de 1954 un grup d'agents del govern britànic afrontaren la ingrata tasca d'avaluar les conseqüències potencials de les bombes d'hidrogen per als plans britànics de defensa. Aquest comitè –format per científics, economistes, administradors i representants dels militars– va esmerçar tres mesos a traçar una imatge detallada del que seria Gran Bretanya després d'una guerra en què hagueren intervingut aquestes armes. Aquest informe supersecret –conegut com informe Strath, pel cap del seu comitè, William Strath– es va donar a conèixer als ministres al març de 1955; les conclusions eren alarmants:

Una guerra de bombes d'hidrogen seria total en un sentit que mai no havia estat concebut [...]. Una sola

bomba de 10 megatones podria destruir qualsevol de les nostres ciutats (llevat del Gran Londres) i tots o pràcticament tots els seus habitants [...]. Si no s'haguera pres cap mesura de prevenció, un atac nocturn als principals centres de població del país amb deu bombes d'hidrogen calculem que mataria prop de 12 milions de persones i feriria greument o incapacitaria 4 milions més.

**«EL 1954 GRAN BRETANYA
ENCARA CONFIAVA
A RECUPERAR UNA MICA
D'INFLUÈNCIA SOBRE
ELS AMERICANS I PENSAVA
QUE POSSEIR BOMBES
D'HIDROGEN L'AJUDARIA A
MANTENIR EL SEU ESTATUS
DE "GRAN POTÈNCIA"»**

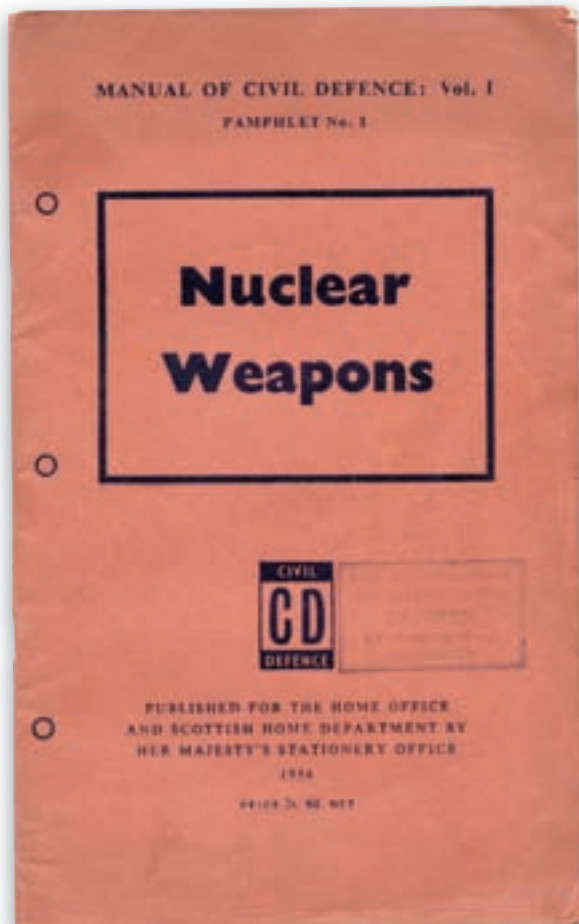

© Imatges d'aquest article, col·lecció personal de Melissa Smith

L'informe advertia que calia revisar completament els plans britànics de protecció civil per tal que el país sobrevisquera a un atac nuclear. S'havien de proporcionar refugis antinuclears a tota la població, s'havien de redactar plans d'evacuació que es pogueren aplicar ràpidament i s'havien d'emmagatzemar provisions i subministraments. I no solament això, també calia educar la població sobre els efectes de la guerra nuclear perquè tots tingueren les majors possibilitats de supervivència possibles.

Això no obstant, en els anys posteriors a l'informe Strath aquestes mesures de defensa de la població no es van arribar a materialitzar. No es van construir refugis per a la població ni es van emmagatzemar materials per construir-ne en cas d'emergència, els plans per dotar els edificis nous de soterranis reforçats van quedar aparcats i les reserves d'aliments i subministraments sempre van estar per sota dels nivells

Portada del primer volum del *Manual of Civil Defence* (1956) dedicat a les armes nuclears, publicat per Her Majesty's Stationery Office (HMSO, Oficina de Documents de Sa Majestat).

mínims recomanats. A més, després de l'informe Strath el pressupost destinat a la protecció civil va anar retallant-se cada any, fins que el 1957 va caure a menys de la meitat del de 1952. Dos anys després que els ministres hagueren vist un informe tan desolador i detallat sobre la Gran Bretanya postnuclear, el govern difonia entre la població fullets amb els següents consells útils en cas de guerra nuclear:

La pols radioactiva en contacte amb el cos es pot llavar amb aigua i sabó, però cal prestar especial atenció a les ungles i als cabells. Si es fa servir una llavadora per netejar la roba, algunes partícules radioactives es podrien quedar en l'interior de la màquina. És millor fer servir un poal o un cubell. Si s'utilitzara una aspiradora, el material radioactiu es quedaria a la bossa i tota la màquina s'hauria de guardar on la radiació no pugui ser perjudicial.

La bomba d'hidrogen, fullet del Ministeri de l'Interior, 1957

La qüestió que m'agradaria respondre és aquesta: com és que el govern britànic va fer aquest salt des de l'informe Strath –que presentava un panorama de milions de morts, enormes extensions de terres inhabitable durant setmanes o mesos i col·lapse de la llei i l'ordre– a aconsellar alegrement a la població que passara l'aspiradora

per la pluja radioactiva? Per què el govern no va atendre les recomanacions dels seus assessors i va retallar el programa de protecció de la població en comptes de reforçar-lo? I per què, malgrat que l'Informe Strath advertia que la població havia d'estar plenament informada sobre els riscos de les armes nuclears, durant els anys cinquanta i seixanta els fullets del govern van continuar oferint consells que, almenys des de la perspectiva actual, semblen completament absurds?

Els mesos i anys posteriors a l'informe Strath representen un punt d'inflexió clau en la història de la política britànica de protecció civil. Per entendre-la, i per explicar per què el govern va afrontar d'aquesta manera l'amenaça d'anihilació nuclear, hem de tenir en compte les pressions econòmiques, polítiques i estratègiques, sovint enfrontades, que tenallaven els polítics i alts càrrecs de l'administració que prenien les decisions clau en política de protecció civil.

Per traduir aquestes decisions polítiques en un programa concret de protecció civil els estratèges recorrien al coneixement expert dels seus assessors científics. Aquests assessors proporcionaven les dades científiques i tècniques necessàries per planificar la protecció civil, van ajudar a decidir quina visió de la guerra nuclear s'havia de presentar al públic, i també van dotar de crèdit el programa de protecció civil.

■ GRAN BRETANYA I LES ARMES NUCLEARS

Per comprendre la situació política i estratègica que vivia Gran Bretanya en el moment en què apareix l'informe Strath, a mitjan dècada dels cinquanta, hem de començar analitzant quina era la posició del país pel que fa a les armes nuclears. Durant la Segona Guerra Mundial, Gran Bretanya havia col·laborat amb Nord-amèrica en el projecte per construir la primera bomba atòmica, el projecte Manhattan. Però el 1946 els americans van aprovar la llei McMahon, que prohibia compartir qualsevol tipus d'informació de caràcter nuclear amb altres països, incloent-hi els aliats, i no dubtaren a deixar Gran Bretanya fora del programa atòmic que havien ajudat a crear. Llavors, al gener del 1947, el govern britànic, encapçalat pel primer ministre, el laborista Clement Attlee, va decidir en secret que havien de desenvolupar les seues pròpies armes nuclears. Això, segons pensaven els estratèges, demostraria als americans que els britànics estaven al seu nivell tecnològic i que podien compartir els seus secrets nuclears amb ells, alhora que proporcionaria a la Gran Bretanya mitjans independents per defensar els seus propis interessos en una futura confrontació.

Gran Bretanya va provar amb èxit la seua primera bomba atòmica a l'octubre del 1952, però tan sols un mes

després els EUA van eclipsar completament l'èxit britànic amb la seua nova bomba d'hidrogen. Una vegada més Gran Bretanya anava per darre dels americans en tecnologia nuclear, i les esperances inicials dels polítics d'arribar a cooperar amb els EUA semblava que se n'havien anat en orris.

Per això, el juliol del 1954 el govern de Winston Churchill va decidir fer el següent pas: desenvolupar la bomba d'hidrogen. Gran Bretanya encara confiava a recuperar una mica d'influència sobre els americans i pensava que posseir bombes d'hidrogen els ajudaria a mantenir el seu estatus de «gran potència», una posició que es considerava amenaçada en els anys posteriors a la Segona Guerra Mundial.

■ DEFENSA ACTIVA CONTRA DEFENSA PASSIVA

A finals de 1954, doncs, quan el comitè Strath va començar el seu treball, el govern britànic ja estava fermament involucrat en el projecte d'una bomba H britànica i en l'elevada despesa que això comportava. En aquell

Portada del fullet «The hydrogen bomb», publicat per la HMSO el 1957.

«EL QUE NO VAN INCLOURE EN ELS FULLETS DE PROTECCIÓ CIVIL ÉS QUE, PER A LA MAJORIA DE LA GENT I EN LA MAJORIA DELS CASOS, AQUESTES MESURES SERVIRIEN DE BEN POC CONTRA LA BOMBA H»

moment l'economia britànica encara lluitava per recuperar-se de la Segona Guerra Mundial, és a dir, que el govern havia de prendre decisions molt difícils, com repartir els escassos recursos entre diverses necessitats confrontades. A partir de 1955, dins el govern les discussions sobre el futur de la protecció civil es van començar a centrar cada vegada més com un debat entre la defensa activa —especialment entre

el programa de la bomba d'hidrogen— i la defensa passiva o protecció civil.

A favor de construir refugis antinuclears per a tota la població, el ministre d'Interior, Gwilym Lloyd George, responsable de protecció civil, va assenyalar que un programa d'aquesta mena costaria 1.250 milions de lliures. Al ministre de Defensa, Selwyn Lloyd, responsable del programa de la bomba H, li va espantar aquesta xifra i es va afanyar a assenyalar que era gairebé el mateix que el pressupost dedicat a la bomba d'hidrogen. El ministre de Defensa va argumentar que «l'objectiu prioritari era prevenir la guerra, i una suma d'aquesta magnitud esmerçada en mitjans per bombardejar influiria molt més en la decisió d'un agressor que no la mateixa suma gastada en refugis». En aquest cas, com en molts més, la defensa activa va triomfar sobre la passiva, i al final del 1955 es va desestimar el projecte del ministre d'Interior de construir refugis antinuclears.

■ PROTECCIÓ CIVIL: SEGURETAT O DISSUASIÓ

Alhora que el debat entre la defensa activa i la passiva esdevenia una qüestió clau en el gabinet, sorgien també dues posicions oposades sobre el paper de la protecció civil. Durant la Segona Guerra Mundial i els primers anys de postguerra, el principal objectiu de la protecció civil havia estat defensar la població en cas d'un atac, per exemple construint refugis, evacuant la població de les àrees amb objectius militars i adoptant plans de rescat, de primers auxilis i d'extinció d'incendis. Però a partir de l'informe Strath va començar a emergir un punt de vista diferent.

La decisió britànica de construir les seues pròpies bombes d'hidrogen va significar també un canvi cap a una estratègia basada en la dissuasió. L'enorme poder de destrucció de les bombes H, combinat amb la colossal quantitat de contaminació radioactiva que podrien causar, significava que eren virtualment inútils com a armes de guerra i que el seu paper era sobretot dissuadir l'enemic d'atacar, més que no guanyar una guerra com a

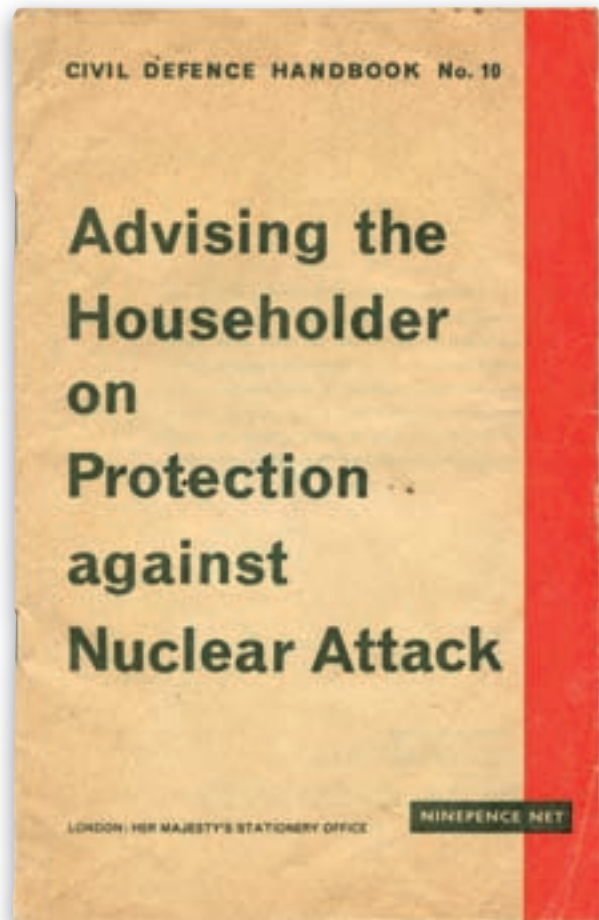
tal. Quan aquesta estratègia defensiva va ser acceptada per l'executiu, la protecció civil també es va veure com a part de la dissuasió. Perquè la dissuasió tinguera èxit, l'enemic havia de creure que el país estava disposat a usar les armes nuclears en cas de necessitat, i era més probable que l'enemic s'ho creguera si aquest país havia pres mesures de protecció civil. A finals dels anys cinquanta els estratègics britànics eren cada vegada més aficionats a aquest argument, i la idea de la protecció civil com a pòlissa d'assegurança es va anar abandonant gradualment en favor de la protecció civil com a part de la dissuasió.

■ PERSUADIR L'OPINIÓ PÚBLICA

Una conseqüència important d'aquest canvi d'actitud era que restava importància a l'eficàcia en la pràctica dels plans de defensa de la població i considerava fonamental que els plans *semblaren* convincents, tant per a l'enemic, que havia de ser dissuadit d'atacar, com per a la població britànica, que havia d'estar persuadida de la necessitat de prestar suport a un programa tan car com el de les armes nuclears. Per això després de l'informe Strath el govern va decidir canviar dràsticament i deixar de centrar-se en mesures de seguretat relativament cares, com ara refugis i emmagatzemament, per orientar-se cap a mesures més visibles per a la població al menor cost possible. El ministre de Defensa, Selwyn Lloyd, resumia aquesta filosofia al desembre del 1955: «L'objectiu ha de ser limitar el nivell de la despesa en defensa interior al mínim necessari perquè el poble se senta confiat.»

Aquesta declaració deixava més o menys definida la política que la Gran Bretanya seguiria a partir de llavors en matèria de protecció civil. El govern havia decidit que el país no podia afrontar el nivell de protecció recomanat per l'informe Strath, i després del 1955 va anar retallant cada any el pressupost que hi destinava fins deixar els ciutadans en un nivell de protecció inferior al que havien tingut durant la darrera guerra. Però, tement que admetre-ho obertament aixecara protestes públiques i minara els fonaments de la seva estratègia de defensa, el Govern amagava els detalls de l'informe Strath mentre construïa acuradament la versió oficial de guerra nuclear que mostraven els seus pamflets de protecció civil.

En l'executiu, el debat sobre la protecció civil no va acabar del tot després del 1955, es van continuar expressant opinions contraposades durant uns pocs anys més, especialment pel ministre d'Interior, Gwilym Lloyd George. Però després d'aquest any mai no es va tornar a plantejar seriosament la possibilitat de construir refugis antinuclears, i estava clar que el pressupost de protecció civil no s'incrementaria fins assolir el nivell anterior a

A dalt, portada del fullet «Recomanacions als inquilins sobre la protecció en cas d'atac nuclear», publicat per la HMSO el 1963.

A sota, esquema d'una explosió nuclear publicat en «The hydrogen bomb». A la pàgina següent, un extracte del fullet de recomanacions on s'expliquen les mesures per a protegir i equipar el domicili particular abans d'un atac nuclear.

la bomba H. Els estratèges van desplaçar la seua atenció de les idees tradicionals sobre protecció civil i es van començar a concentrar en la manera com Gran Bretanya podria ser governada després d'un atac nuclear, traçaren plans per prevenir el col·lapse de la llei i l'ordre predit per l'informe Strath. També van prestar cada vegada més atenció al cos de voluntaris de protecció civil, el Civil Defence Corps. Els estratèges esperaven que aquest cos proporcionaria una estructura formal que ajudaria a governar la població després d'una guerra nuclear alhora que faria veure als ciutadans que el govern «feia alguna cosa» per defensar la seua població.

■ EXPERTS DEL GOVERN I CONSELLS DE PROTECCIÓ CIVIL

Tot i que pot ser temptador titllar de mera propaganda els consells sobre protecció civil que el govern difonia en l'època de la bomba H, de fet darrere d'aquests fullets hi havia hagut una tasca molt intensa de planificació i recerca. Des que es va començar a planificar la protecció civil de la guerra freda, el 1948, el govern comptava amb els coneixements de la Secció d'Assessors Científics, un grup de metges, químics i enginyers dedicats a proporcionar les dades científiques i tècniques necessàries per a programar la defensa de la població.

Abans de la bomba H, aquests assessors treballaven principalment per descobrir la manera de protegir la

gent de les armes nuclears, per exemple investigant el disseny de refugis, com prevenir els incendis causats per les bombes i com evitar les probables baixes que podia causar un atac. Després de l'informe Strath i del canvi en la política britànica de protecció civil, els assessors continuaven tenint com a objectiu desenvolupar mesures per salvar vides, però el pressupost destinat a protecció civil era molt baix i això limitava molt les seues opcions. Consells com ara amagar-se davall les escales, pintar les finestres de blanc per protegir-se d'una explosió nuclear o llavar-se la pluja radioactiva amb aigua i sabó poden sonar ridículs, però aquests consells eren producte de les investigacions d'aquests assessors científics.

Ben mirat l'engany consistia més en allò que s'ometia en els fullets que no en allò que hi apareixia. Després que el Govern va decidir no construir refugis públics, per exemple, els científics es van dedicar a investigar com proporcionar la màxima protecció a una casa familiar corrent, com ara amagar-se sota les escales. Com que sabien que era difícil que els bombers pogueren afrontar els enormes incendis que produiria l'explosió d'una bomba H, els científics van cercar la millor manera d'apagar-los usant mitjans que la població poguera tenir en sa casa, com ara poals d'arena o aigua. Aquesta és la mena d'informació que van incloure en els fullets de protecció civil. El que no hi van incloure és que, per a la majoria de la gent i en la majoria dels casos, aquestes mesures servirien de ben poc contra la bomba H.

A mitjan anys cinquanta, les pressions polítiques i els avenços científics van convergir per capgirar la visió catastrofista de l'informe Strath en l'optimisme que transmetien els fullets de protecció civil de finals dels cinquanta i començament dels seixanta. Les limitacions pressupostàries, el cost tan elevat del programa de la bomba d'hidrogen, un canvi estratègic cap a un programa de defensa basat en la dissuasió, juntament amb la necessitat de mantenir el suport popular a les armes nuclears... tot va conduir a dissenyar un programa de protecció civil que buscava més persuadir el públic que no protegir-lo. Alhora, els científics van col·laborar a construir la versió «oficial» de la guerra nuclear i també a donar crèdit científic al programa de protecció civil del govern. ☺

BIBLIOGRAFIA

- GARRISON, D., 2006. *Bracing for Armageddon: why civil defense never worked*. Oxford University Press. Nova York i Oxford.
- HENNESSY, P., 2003. *The secret state*. Penguin. Londres.
- HUGHES, J., 2003. «The Strath report: Britain confronts the H-Bomb, 1954-1955». *History and Technology*, 19: 257-275.
- JENKS, J., 2006. *British propaganda and news media in the Cold War*. Edinburgh University Press. Edimburg.
- LAURIE, P., 1979. *Beneath the city streets: a private inquiry into government preparations for national emergency*. Granada. Londres.

Melissa Smith. Centre for the History of Science, Technology and Medicine, University of Manchester.

